

NEŠTO O PRIJEVODIMA PJESNIKA I LATINCA NIKOLE ŠOPA

Osebujan pjesnik današnjice Nikola Šop, koji je inače u Beogradu uz glavni studij komparativne književnosti 1930. završio i trogodišnji studij latinskog jezika i književnosti, dobar dio svoje pjesničke aktivnosti očituje kao vrstan prevodilac latinskih tekstova. Na prevođenje antičkih latinskih djela ponukala je Šopa vjerojatno okolnost što je odmah nakon završenih studija postao gimnazijskim profesorom latinskog jezika, najprije na Dedinju u Beogradu, a zatim u Zemunu. Šop je vrlo rano počeo prevoditi, birajući iz bogate literarne riznice Latina ono što je najviše odgovaralo njegovoj pjesničkoj naravi i njegovom načinu pjesničkog izražavanja.

Dvaput Šop posize za latinskim proznim djelima, ali samo takvim kod kojih može doći do izražaja njegov pripovjedalački talent. To je djelo Gaja Svetonija Trankvila *Vitae Caesarum*, djelo malene historiografske vrijednosti, ali pisano sa dosta smisla za uvjerljivo psihološko crtanje glavnih lica. Šopov se prijevod *Dvanaest careva* pojavio u Beogradu 1936.

Znatno je više mogao Šopa zainteresirati neobično svjež i prisran izraz *Satirikona* Gaja Petronija Arbitra. Izvanredan *Satirikon*, biser antičke latinske književnosti, na žalost se sačuvao samo u fragmentima. Šop se *Satirikonom* bavio već od 1932, kada je preveo i izdao *Enkolpijeve doživljaje*, koji su prethodili sceni kod skorojevića Trimalkiona¹. Kasnije će Šop prevesti i *Trimalkionovu gozbu*, centralni dio Enkolpijevih doživljaja, i to će se 1964. u Zagrebu pod tim naslovom objelodaniti skupa sa ranijim prijevodom.

Osim ova dva slučaja Nikola Šop posize samo za pjesničkim djelima. Kod Vergilija Šop bira heksametersku kratku idiličnu pjesmu *Moretum*, kojoj se inače, kako znamo, teško može pripisati Vergilijevo autorstvo. Šop je prevodi u prozi, u neobično prisnom izrazu i stilu.²

Od Ovidija Šop bira samo par anegdota iz *Metamorfoza*, koje dosta vjerno prevodi u slobodnom ritmu dužih stihova, što zapravo više naliči na umjetničku prozu nego

¹ *Srpski književni glasnik* 37, 1932, 5, str. 330–333

² Isto, 29, 1930, str. 583–586

na pjesmu. To su odlomci: *Zemlja snova* ili *Dvori sna*³ (Met. XI 592–612); *Keiks i Alkiona*⁴ (Met. XI 573–591; 613 i d.) i *Kazna Erisihtona i njegove kćeri*⁵ (Met. VIII 725–875).

Na Horaciju se Šop zaustavlja nešto više. On 1935. u posebnom djelu *Knjiga o Horaciju* donosi neke svoje prijevode Horacija. To su tek manji odlomci iz Horacijevih pisama (I 10, 14–23; I 7, 1–13; I 7, 24–27) i satira (I 6, 111–131; II 6, 1–15; II 6, 40–70), što Šop prevodi dosta vjerno, ali više u umjetničkoj prozi nego u stihu. Šop tu prevodi i dvije epode, drugu i sedmu, u stihu koji je tek imitacija originalnog jampskog distiha. Kasnije Šop prevodi satiru II 7 pod naslovom *Decembarski razgovori*,⁶ ali izostavlja stihove 78–115, a osim toga je vrlo slobodno izvodi kao scensku dijalošku jednočinku. Šop je ponešto zašao i u četvrtu Horacijevu lirsku sferu, u njegove ode. Preveo je odu II 7 (*Prijatelju Brutu*) i III 13 (*Banduzijskom vrelu*), ali ne u formi alkejske odnosno asklepijadske strofe, već u strofama za koje se ne može kazati da su imitacija originalnog ritma.⁷

Marcijalovim epigramima okreće se Šop, izgleda, tek u nategnutoj atmosferi predratnih i ratnih vihora. On prevodi samo dvadesetak kraćih epigrama u slobodnom stihu, a kadšto i sa ponekim izmjenama.⁸

Izgleda da se Šop najkasnije daje na liriku Valerija Katula, Seksta Propercija i Albija Tibula. Te mu prijevode izdade Zora u Zagrebu 1952. pod naslovom *Iz lirike starog Rima*. To je izbor koji autor daje kao lirski pjesnik. Iz Katulova *Zbornika* prevodi Šop uglavnom kraće falejske pjesme i daje ih u formi slobodnih stihova. Kod elegija Seksta Propercija i Albija Tibula Šop bira tek kraće motive i daje im vlastite naslove. Prevodilac, na žalost, ne navodi interpretirane stihove originala, pa se treba dobro oznojiti dok se pronađu originalni stihovi.⁹ To su za Propercija po redu pjesama a prema izdanju Loeb Library, London 1952: III 1, 7–20; II 2, 1–14; II 12, 1–24; III 10, 1–8; I 11, 1–30; III 17, 1–42; III 6, 7–18; II 16, 1–22; II 19, 1–16; III 25, 1–16; IV 7, 1–34; 64–86; III 5, 1–4, 21–28, 35–36; IV 11, 1–84; I 21, 1–10; I 22, 1–10, – samo što Šop ne prati uvijek vjerno original. Za Tibula su to pjesme: II 1, 1–10; II 1, 17–26; II 1, 27–34; II 1, 35–42; II 1, 81–90; II 3, 1–8; I 3, 83–92; I 3, 4–8; I 1, 59–68; I 6, 57–68; I 5, 9–38; I 1, 1–6; I 1, 15–24; I 1, 25–34; I 1, 35–38; I 1, 45–48.

Propercijeve i Tibulove pjesme Šop reproducira u slobodnom stihu, a kadšto im daje i vlastitu kompoziciju, ali ipak Tibulovu pjesmu II 3, 1–8 (*Njezin orač*) i dvije

Propercijeve: I 11, 1–30 (*Pismo Cintiji u kupalištu Baji*) i IV 11, 1–84 (*Kornelija*) donosi Šop u originalnom elegijskom distihu. O osobinama Šopovog elegijskog distiha, koji se tek sada i to vrlo skromno kod njega pojavljuje, govorit ću kasnije.

1949. Šop postaje naučnim suradnikom JAZU u Zagrebu sa jednim od zadataka da prevodi domaće latiniste. Time počinje nova etapa u Šopovu prevodenju. Sada on prevodi isključivo naše latiniste. Pjesme Marka Marulića prevodi za *Zbornik Marka Marulića* 1950. U edicijama *Hrvatski latinisti* JAZU u Zagrebu¹⁰ i *Hrvatski latinisti I, II* (Pet stoljeća hrvatske književnosti)¹¹ Šop prevodi od 1952. do 1970: Ivana Česmičkog, Ignjata Đurđevića, Jurja Šižgorića, Karla Pucića, Ljudevita Paskovića,¹² Ivana Bona-Bolicu, Đuru Ferića i Matiju Petra Katančića.

U ovom pozamašnom prevodilačkom opusu sa područja domaćih latinista Šop s jedne strane slijedi dosadašnju svoju praksu slobodnih stihova i strofa, kada prevodi elegije i epigrame Ivana Česmičkog,¹³ mada epigram *Pjesnik Ivan o sebi* prevodi u originalnom elegijskom distihu, a u elegiji *Varavost žene* svaki kraći stih završava monosilabom, što se može smatrati imitacijom pentametra. Slobodan stih odabire Šop i u prijevodu jednog dijela epigrama Đure Ferića.¹⁴ U prijevodima elegija Karla Pucića¹⁵ i Ljudevita Paskovića¹⁶ Šop već daje neku imitaciju elegijskog distiha. Tako mu se duži stih često sastoji od šest stopa ali bez nužnog odmora, dok mu kraći stih završava monosilabom.

Šop stvara ritam slobodnih stihova i rimovanih strofa kada prevodi safičku strofu Jurja Šižgorića,¹⁷ faleške jedanaesterce Ivana Česmičkog,¹⁸ horacijevske strofe Matije Petra Katančića.¹⁹

U svim ostalim slučajevima, ali samo kod pjesama u heksametru i elegijskom distihu, Šop prevodi u originalnom stihu. To su elegije Jurja Šižgorića, opis grada Kotora Ivana Bolice, elegije, idile i epigrama Ignjata Đurđevića, osim idile *Kristu Gospodu novorođenom*; deset epigrama Đure Ferića, dva epigrama i dio ode Matije Petra Katančića, zatim pjesme Marka Marulića.

Kakav je prijevodni heksametar, odnosno prijevodni elegijski distih u prijevodima Nikole Šopa? Pogledajmo to najprije u prijevodu onih nekoliko pjesama Propercija i Tibula. Šop tvori i heksametre i pentametre posve pravilno u odnosu prema broju

¹⁰ God. 1952; god. 1956; god. 1966.

¹¹ God. 1969. i 1970.

¹² U *HL I* to je Ljudevit Paskalić.

¹³ *HL I*, str. 158–222

¹⁴ *HL II*, str. 680–688

¹⁵ *HL I*, str. 358–364

¹⁶ *HL I*, str. 576–586

¹⁷ *HL I*, str. 128

¹⁸ *HL I*, str. 212

¹⁹ *HL I*, str. 708 i d.

³ Isto, 34, 1931, 4, str. 262; i: *Antologija svjetske lirike*, Zagreb 1956, str. 132

⁴ Isto, 36, 1932, 6, str. 423–425

⁵ *Kritika*, III, 1932, V, sv. 3–5, Beograd, str. 93–99.

⁶ *Hrvatsko kolo*, 1950, V, 9–10, str. 555–557.

⁷ *Antologija svj. lirike*, 1956, str. 115

⁸ *Srpski knjiž. glasnik*, 60, 1940, str. 26–31; *Hrvatski ženski list* 5, 1943, 7–8, str. 24; *Antol. svj. lirike*, str. 133

⁹ Podaci u *Pregledu rimske književnosti* od M. Budimira i M. Flašara, Beograd 1963, str. 393 nisu dostatni.

stopa, prema punjenju stopa, prema smještaju odmora, a uz to su to i vrlo skladni stihovi. Isp. Proporcije I 11: *Pismo Cintiji* . . . :

Nisi ti sumnjiva meni, što glasine o tebi bruje,
nego se u srcu žar ljubavni burka i bol.

.....
Ti si mi bogatstvo cijelo, o Cintijo, sve mi na svijetu.
Svakom trenutku si mom radost i utjeha ti.

Međutim i kod Šopa nalazimo neke već poznate metričke slobode, kao npr. u pitanju naglaska (*o tebi, bez tebe* i sl.), u pitanju prenošenja naglaska na proklitiku (*i bol*). Mada je Šopu stanka najčešće središnja trohejska, nalazim kod njega bočnih stanki iza drugog i četvrtog troheja sa središnjom, ali i bez nje, što je po mom uvjerenju i posve ispravno. Takvih odmora nalazim i kod tolikih drugih prevodilaca u originalnom heksametu, samo što će strogi poštovaoci norme to u svakom slučaju popratiti i središnjom stankom, pa makar i nesuvislom. Šop će kadšto pripustiti i nedozvoljenu stanku iza treće stope.

Ali, kod Šopa nalazim, kao i kod Radmile Šalabalić,²⁰ posve neobičnu praksu. Desi se naime da stih započne nenaglašenim slogom, što bi u stvari bio hipermetar, a čemu se Maretić kadšto uklanjao vrlo mučnim prenošenjem naglaska na veznik ili prijedlog. Isp. Tibul II 3 *Njezin orač*:

I sama je Venera za njom u selo otišla bijelo.

.....
O kako bih radosno kraj nje ja motikom kopao tamo.

Naravno, i Šop će imati nepravih stopa (*kraj nje ja*), ili će se opet kod višesloznica služiti pomoćnim naglaskom.

To su osobine Šopovog prijevodnog heksametra i prijevodnog elegijskog distiha uopće i kod njegovih prijevoda iz domaćeg latiniteta. Isp. elegiju Jurja Šižgorića:²¹

Bolna mi bijaše Muza i plačljivih tužbaljki puna,
Ali na plač je nju moja potaknula kob.
Nosila ona je plašt od boje sav zamračen crne,
Kao kad Hektoru svom iđaše sestra na grob.

Naći će se još poneka osobina Šopovog elegijskog distiha. On će u drugom dijelu pentametra kadšto pripustiti dvosložnu stopu: *bol toliki je njen; mlađi bijaše brat; pod svoj krilati hod.*²²

²⁰ Isp. *passim*: Horacije *Pisma* — prevod Radmile Šalabalić, Beograd 1972.

²¹ *HL* I, str. 120

²² Isto, str. 120, 124

Heksametri u prijevodu *Opisa grada Kotora* od Ivana Bona-Bolice²³ pravilni su, kao npr.:

Morski tu širok je zaliv i široko more, a svuda
lanci su gora, a ovud i onud su obale svite,
bregovi nadviti tako da ne možeš spaziti odmah
čitavi grad.

Ipak, u ovom prijevodu Šop ima podosta stanki iza treće stope, ima stihova sa neodređenom stankom ili pak nepravih heksametara, kao:

- Po vodu dolaze tu uvijek iz cijeloga grada
- Sjedište grada je to, položaj njegov i izgled
- Zarastao u bršljan, Puč izvor izvire, teče
- Podalje otud trg širok se pruža, a okolo vidiš

U prva dva slučaja monosilaba u sredini Šopu čak pravi stopu, dok u druga dva slučaja naglašenu bi monosilabu trebalo pokratiti da bismo dobili pravilan stih. Vjerujem da je tu Šop posve svjesno odstupao od poznate norme, pa njegov prijevod *Opis grada Kotora* od Ivana Bolice moram izdvojiti od ostalih njegovih prijevoda u originalnom stihu. Nije stoga čudno ako tu nađemo jednosložni prilog ili veznik na početku stiha: *tu dakle, il prije* itd.

Elegijski distih u prijevodu elegija, idila i epigrama iz zbirke *Latinske pjesni razlike* Ignjata Đurđevića²⁴ posve je pravilan, ali uz već istaknute metričke slobode. Isp. *San o Gospoји*:

Poslije gnjusanja dugog u bunovnim snovima mojim,
Umornog tijela ja svog čemerni ostavih log.
Tmurna mi groza na licu i noćni se vidjeli jadi,
Ponoćna viđenja moj mirni uzburkaše duh.

I deset epigrama Đure Ferića²⁵ Šop donosi u pravilnom elegijskom distihu, kao:

Ovaj što ovdje leži za žiča sav novac je spisko.
Umiruć ostavi tek urne te nevrijedne kam.
U njoj pepeo svoj sahraniti želi i kosti,
Baštinik niti da taj ne bi naslijedio kam.

Elegijske distihe iz zbirke *Jesenski plodovi* Matije Petra Katančića²⁶ Šop gradi po-
sve pravilno, kao npr.:

²³ Isto, str. 670—676

²⁴ *HL* II, str. 196—230

²⁵ Isto, str. 680—688

²⁶ Isto, str. 722, 728, 730

Grmlje, trnjake i drijenke i lijeske glođete, koze
breze, bezazleni sad koliki čeka vas jad.

.....

Opet će lijeska žirom, a čokoti rađati grozdom,
hrastovi davat će plod, pletene mladice krov.

Većinu pjesama i epigrama Marka Marulića²⁷ donosi Šop u originalnom elegijskom distihu, ali ovog puta on posuže i za originalnom čakavštinom samog pisca. To je svakako neobično zato što je Nikoli Šopu čakavština strana. Evo jednog epigrama:

Mirnost, a nikako svađa, poštenje i pravedna parba,
Blago mi jedino jest: uvice pravedan sud.

Hvalu ja želim, ne želim gomilanje blaga, jer cinim
Svitaio imena glas, nezastrt činima zlim.

Iskrenim ričima pravdu ja tražim, ne začinjem svađe,
Jerbo mi želja je sved ostati odvitnik prav.

Naći ćemo kod ovih stihova ponešto stanki iza treće stope.

14 Pjesnik Nikola Šop, vidimo, bio je značajan prevodilac latinskih pisaca, a najviše svakako pjesnika, prvenstveno antičkih rimskih, a zatim i domaćih latinista. Šopove prepjeve antičkih pjesnika smatram doprinosom njegovom pjesništvu zato što on sve te kraće oglede daje u vlastitoj pjesničkoj viziji kao da se radi o njegovim pjesmama. Zbog toga Šop uvijek bira slobodan duži ili kraći stih, odnosno slobodnu rimovanu strofu, koja strukturalno ima one iste osobine kakve nalazimo u njegovoj samostalnoj pjesmi. Kod prepjeva antičkih latinskih pjesnika Šop samo nekoliko puta posuže za originalnim stihom, a tada tu više ne vidimo Šopa pjesnika nego Šopa stručnog prevodioca. Ovo zadnje, sigurno je, Šop nije htio ni biti.

Kod prevođenja iz domaćeg latiniteta Šop uglavnom nastupa kao stručan prevodilac, ali su tu kadšto očite i njegove osobine samostalnog i nadahnutog pjesnika, samo ako je pronašao sretno metričko ruho. Šop dosta prevodi u originalnom metru hekzametra i elegijskog distiha, i to dosta uspješno, ali on znade, već prema lirskoj vrijednosti samog teksta, i domaće latiniste dati u vrlo skladnom samostalnom ritmu, znade kadšto i imitirati antički ritam.

Mislim da su i danas na mjestu riječi Isidore Sekulić²⁸ da Šop označava zaokret prema modernom načinu prevođenja latinskih pjesnika. Ne označava on doduše nikakav prelom u našoj prevodilačkoj praksi, ali kao prevodilac svakako zauzima vrlo istaknuto mjesto. Originalni latinski stih njemu sigurno nije bio osobito uvjerljiv, i mislim da on i nije u biti nikad odstupao od onog što je o tom napisao 1935. u *Knjizi o Horaciju*.²⁹ Ipak je prevodio i u originalnom stihu, valjda da zadovolji filologe.

Šimun Šonje

²⁷ Zbornik Marka Marulića, 1950, str. 6–27

²⁸ Isp. članak: Nikola Šop, *Knjiga o Horaciju* – u: *Letopis Matice srpske*, knj. 345, sv. 1, 1936, str. 92–96.

²⁹ Isp. na str. 26 i 27.

ZNAČENJE ELEMENTA DĀ U IMENIMA DEMETRE I POSEJDONA

Demetra i Posejdon pripadaju grupi vodećih božanstava u mitološkoj hijerarhiji Grka. Kao deca Krona i Ree oni se nalaze u istim rodbinskim vezama (braća i sestre) sa Zevsom, Herom, Hadom i Hestijom. U mitu i kultu Demetra je nerazdvojivo povezana sa svojom kćerkom Korom–Persefonom, ženom boga podzemlja Hada. Ona je boginja plodnosti i žita, kao što je Posejdon bog mora, zemljotresa i konja, koji sa Zevsom i Hadom vlada svijetom¹. Po starijim predanjima Posejdon je najstariji od braće vladara², a izvestan broj naučnika je sklon da u njegovoj ličnosti vidi samog boga neba, Zevsu, samo u užoj i specijalizovanoj funkciji. Oba božanstva su veoma stara, a Demetra se, kao primarno božanstvo plodnosti, može smatrati jednim od najstarijih, koje verovatno vodi poreklo iz pregrčke, egejske religije i to možda još iz neolitskog doba (6–4 milenijum pr. n. e.). Za ime Posejdonovo smatra se da je indoevropskog porekla³, što ćemo kasnije i objasniti.

Pre nego što pristupimo etimologiziranju imena ovih božanstava, pozabavićemo se nekim opštim odlikama svakog od njih. Da pođemo obrnutim redom i počnemo sa Posejdom, budući da su podaci o njemu nešto obilniji.

15 Kult Posejdona je veoma složen, i funkcije koje mu se pripisuju u istorijsko vreme svakako su sekundarne, nastale kao posledica stapanja sa drugim božanstvima. Prvo bi trebalo krenuti od njegovih kulturnih epiteta *Ἐνοσίχθων* i *Ἐννοσίγαιος* koji ga označavaju kao „onoga koji pokreće zemlju i izaziva zemljotrese”. Dakle, primarno, Posejdon se povezuje sa zemljom. Ovi kultovi su veoma stari i vode poreklo još iz mikenskog perioda. U obliku za dativ *e-ne-si-da-o-ne = enesidaonei*, koji se čita na tablicama Kn. M 719. 204=Cg i 704=Cg (ako je čitanje tačno) može se sasvim jasno prepoznati Posejdonov kulturni naziv *Ἐννοσίγαιος*⁴. Kulturni naziv *Γαίης* takođe povezuje Posejdona sa zemljom i označava ga kao „onoga koji drži zemlju, zemljodržca”. Posejdon, moćni gospodar mora (*Ποσειδῶν Πελάγως*) postaje tek sekundarno u kasnijem periodu⁵. Možemo reći da je Posejdon prvenstveno božanstvo voda i to isključivo kopnenih, a njegovo povezivanje sa zemljom objašnjava se značajem koji voda ima za vlažnost zemlje, a samim tim i za njenu plodnost. Ako se pođe od činjenice da je Posejdon izvorno grčko božanstvo drevnih Ahejaca, onda je sasvim jasno da je on prvo morao biti samo bog kopnenih voda, jer izgleda da prva

¹ D. Srećević – A. Čermanović–Kuzmanović, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, Beograd 1979, str. 355 – dalje GRM.

² Hesiod, *Teogonija*, 453. stih i dalje.

³ Dž. Čedvik, *Mikenski svet*, Beograd 1980, str. 136, dalje Čedvik, *Mikenski svet*.

⁴ M. Ventris, J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge 1973, str. 309, dalje Docum.

⁵ GRM str. 356.